

VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO ISTORIJOS STUDIJA (J. MACHOVENKO IR M. MAKSIMAIČIO MONOGRAFIJOS RECENZIJĄ)

Haroldas Šinkūnas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto prodekanas
Teisės teorijos ir istorijos katedros docentas
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: haroldas.sinkunas@tf.vu.lt

2008 metais *Alma Mater Vilnensis* istoriografija pasipildė nauja vertinga studija – serijoje *Fontes historiae universitatis Vilnensis* išleista docento Jevgenijaus Machovenko ir profesoriaus Mindaugo Maksimaičio monografija¹, kurioje autoriai užsibrėžė platų uždavinį – nušviesti Vilniaus universiteto Teisės fakulteto istoriją nuo pat jo įsteigimo didžiojo kunigaikščio Vladislavo IV privilegija 1641 metais iki 2007 metų imtinai. Šiam uždaviniui išspręsti autoriai surinko gausią faktologinę medžiagą, panaudojo iki šiol neskelbtus archyvinius dokumentus, įvairias šaltinių publikacijas, Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbus. Medžiaga dėstoma labai nuosekliai, laikantis chronologinio ir dalykinio principų. Suskirstę Fakulteto istoriją į tam tikrus laikotarpius, autoriai nagrinėja paeiliui tuos laikotarpius, stengdamiesi kiekviename skirsnyje gru-

puoti faktus ir išvadas pagal aiškia schemą: „Struktūra ir personalas“, „Klausytojai ir studijos“, „Teisės mokslo plėtra“.

Sveikintinas autorių siekis pagrįsti Teisės fakulteto istorijos periodizaciją pirmiausia paties Fakulteto ir Universiteto gyvenimo pokyčiais, mechaniškai nekartojant įprastos Lietuvos visuomenės ir valstybingumo periodizacijos. Kartu malonu konstatuoti, kad Fakulteto raida pateikiama socialinės ir politinės Lietuvos istorijos kontekste – tai padeda paaiškinti Fakulteto gyvenimo įvykius, suprasti akademinės visuomenės žingsnius, vadovybės sprendimus dramatiškais krašto istorijos laikais. Autoriai adresavo monografiją ne tik gana nedideliame teisės istorikų ratui, bet ir daug platesnei auditorijai, kuri, tikimės, geranoriškai sutiks šią knygą, ras joje įdomios ir naudingos informacijos iš gimtojo krašto istorijos. Su visais esminiais monografijos teiginiais gali susipažinti ir lietuvių kalbos nemokantys istorijos specialistai ir mėgėjai – joje pateikiama išsami (net 92 psl.!) santrauka anglų kalba.

¹ J. Machovenko, M. Maksimaitis. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641–2007 metais: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, 398 p., iliustruota; santrauka anglų k. 303–396 p. ISBN 978-9955-33-252-7

Monografijos pavadinimas lyg ir sudaro prielaidas minčiai, kad joje aptariama tik Teisės fakulteto, kaip vieno iš struktūrinių Universiteto padalinių, istorija. Tačiau Fakulteto istorija autorių suvokiama plačiau – tai teisės studijų Vilniaus universitete raida nuo jų įtraukimo į Universiteto programas. Tokia vizija padėjo autoriams išvengti chronologinių spragų, leido aptarti tuos laikotarpius, kai Vilniaus universiteto struktūroje nebuvo Teisės (Teisių, Teisės mokslų) fakulteto, o teisės studijos buvo organizuotos kituose padaliniuose.

Pirmame monografijos skirsnyje, pavadintame „Vilniaus universiteto Teisės fakulteto įsteigimo priešistorė“ jo autorius docentas J. Machovenko aptarė teisės mokymo aktualumą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje lėmusius veiksnius, apibūdino XVI amžiuje organizuotas neuniversitetines teisės studijas. Ypač daug dėmesio skirta aplinkybėms, dėl kurių 1579 metais steigiant Vilniaus universitetą jo programoje nebuvo rasta vietos teisės studijoms. Šiuo klausimu yra pakankamai prieštaringa istoriografija. Skirsnio autorius neapsiribojo jos apžvalga ir neprisidėjo prie kieno nors pozicijos. Monografijoje pateikta originali mokslinė hipotezė: autorius siūlo nagrinėti problemą Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tarpvalstybinių santykių, kovos už valstybingumą ir abiejų unijos narių lygiateisiškumą kontekste, sieja teisės studijų Vilniaus universitete įsteigimą su kitu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinei raidai svarbiu procesu – Vyriausiojo Lietuvos tribunolo (aukščiausiosios apeliacinės instancijos) įsteigimu. Autorius teigia, kad, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos požiūriu, turėti nuosavą apeliacinį

teismą buvo daug svarbiau už galimybę patiems rengti teisininkus. Vyriausiojo Lietuvos tribunolo steigimas buvo sunkiai iškovota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų pergalė, kurios kaina (arba bent dalis tos kainos) buvo nuolaidos Krokuvos universitetui ir lenkų monopolio rengti teisininkus pripažinimas. Tikimės, ši iš tikrųjų nauja problemos vizija bus pastebėta Universiteto istorijos tyrėjų.

Toliau trijuose monografijos skirsniuose aptarta teisės studijų ir mokslo plėtra pirmuoju po Fakulteto įsteigimo dešimtmečiu, Teisės fakulteto veikla sunkiomis 1655–1773 metų sąlygomis, teisės dėstymas 1773 metais supasaulietintame (panaikinus Jėzuitų ordiną) ir 1803 metais pertvarkytame pagal Rusijos imperijos standartus Vilniaus universitete iki jo uždarymo 1832 metais. Išdėstytą medžiagą praturtina įdomūs docento J. Machovenko pamąstymai apie teisės mokslo ir mokymo lygį Vilniaus universitete antrojoje XVII a. pusėje – XVIII a. pradžioje ir teisės mokslų raidos perspektyvą Lietuvai atsidūrus Rusijos imperijos valdžioje.

Žingsniams siekiant atkurti Vilniaus universitetą ir teisės studijas jame antrojoje XIX a. pusėje ir XX a. pradžioje, Lietuvos inteligentijos pastangoms atgaivinti aukštąjį teisės mokslą Vilniuje nuo 1919 metų pradžios, taip pat lenkų inteligentijos ir bolševikų mėginimams atkurti Vilniaus universitetą su teisės studijomis skirtas penktas, o Stepono Batoro universiteto Teisės ir visuomenės mokslų fakulteto veiklai 1919–1939 metais – šeštas monografijos skirsniai, parašyti docento J. Machovenko.

Kituose dviejuose skirsniuose, kurių autorius profesorius M. Maksimaitis, aptariama

Teisių fakulteto veikla Kaune 1922–1939 metais ir jo persikėlimas į Vilnių 1940 metais. Skaitytojai sužino, kaip nepaprastai sąžiningai ir rimtai žiūrėjo į akademinės pareigas Teisių fakulteto personalas – Lietuvos teisininkų ir ekonomistų elitas, išsiskyręs savo išsilavinimu, kompetencija, indėliu į mokslą bei visuomeninę veiklą, moralinėmis savybėmis. P. Leonas, M. Römeris, A. Janulaitis, A. Kriščiukaitis ir kiti studentų mėgstami ir gerbiami dėstytojai greta akademinės veiklos ir atsakingo darbo svarbiausiose valstybės institucijose kūrė Lietuvos teisės doktriną, lietuvišką teisės terminiją ir profesinę teisininkų kalbą. Tik Lietuvos universitete teisės dalykai pirmą kartą imti dėstyti lietuviškai, pirmą kartą ėmė rasti ir plisti originali ir verstinė teisinė literatūra lietuvių kalba.

Devintame ir dešimtame monografijos skirsniuose profesorius M. Maksimaitis aptarė Fakulteto sovietizaciją 1940–1941 metais ir jo likimą nacių okupacijos sąlygomis 1941–1943 metais. Autorius argumentuotai parodė, kad sovietinė okupacija nutraukė natūralią teisės mokslų Lietuvoje plėtrą, neigiamai atsiliepė visoms Fakulteto veiklos sritims: politinio nepasitikėjimo sumetimais atleista iš pareigų dauguma Fakulteto dėstytojų (dalis jų represuota), naujai sukomplektuotas studentų kontingentas (parinkti politiniu bei socialiniu atžvilgiu sovietinei santvarkai tinkami asmenys), įdegti ideologizuoti studijų dalykai, pertvarkyta studijų sistema (atsisakyta liberalios dalykinės studijų sistemos ir kt.). Dalis Fakulteto bendruomenės įsitraukė į aktyvią antisovietinę pagrindinę veiklą, Fakulteto prodekanas S. Žakevičius buvo faktišku Vilniaus 1941 m. birželio 23 d. sukilėlių vadovu, Teisės fa-

kulteto dekanato patalpose buvo įsikūręs ir veikė sukilėlių štabas. Prasidėjęs Sovietų sąjungos–Vokietijos karas sudarė sąlygas Vilniaus universiteto desovietizacijai, tačiau mokslo ir studijų gaivinimo procesai buvo nutraukti naujos okupacinės valdžios – žlungant nacių siekiams į savo karinę avantiūrą įtraukti Lietuvos vyrus, Fakultetas kartu su visu Universitetu 1943 m. kovo 17 d. buvo uždarytas.

Sovietmečio Teisės fakultetui skirtame vienuoliktame skirsnyje (autorius profesorius M. Maksimaitis) pavyko išvengti klausimo politizavimo, pateikti gilią teisės studijų ir mokslo analizę, parodyti objektyvius sunkumus, laimėjimus ir netektis. Pažymėtina autoriaus išvada, kad, nepaisant ideologinio diktato, Fakultete organizuotas studijų procesas ir mokslo personalo pastangos sudarė pakankamas sąlygas studentams gauti reikalingą dalykinę informaciją ir įgūdžius, kuriais naudodamiesi absolventai tinkamai vykdė jiems patikėtas pareigas. Ta aplinkybė, kad tuomet studijų objektas buvo sovietinė, laikyta socialistine, teisė, Fakultete parengtiems teisininkams, atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, nesudarė didesnių kliūčių likti visaverčiais specialistais. Išorinės formos, vidinės sandaros, koncepcijų struktūros ir mąstymo būdo požiūriu socialistinė teisė nedaug tenutolo nuo romanų-germanų teisinės tradicijos. Taigi sovietinės teisės studijų pagrindu parengtų specialistų teisinė mąstysena nebuvo svetima ir nesuderinama su teisine mąstysena, būdinga Vakarų teisės tradicijai, nebuvo pernelyg nutolusi nuo šios tradicijos principų ir vartojamų sąvokų. Pasak autoriaus, nemažą reikšmę Teisės fakulteto parengtiems teisininkams sėkmingam

adaptuotis turėjo ir tai, kad studijuota teisė atsikūrusioje Lietuvos valstybėje laikinai buvo įgavusi galiojančios teisės statusą.

Gero atsiliepimo nusipelno ir dvyliktas skirsnis (Teisės fakultetas 1990–2007 m.) – čia buvo pavojus nukrypti į panegirinę veiklos apžvalgą, tačiau skirsnio autorius docentas J. Machovenko sėkmingai to išvengė ir pirmą kartą istoriografijoje pateikė rimtą, analitinę ir kritiškai parašytą šio laikotarpio Fakulteto raidos viziją. Apskritai atliktas darbas pasižymi moksliniu sąžiningumu, kruopštumu, akademinio dėstymo lygiu ir humanistiniu požiūriu į istorinius įvykius – autorius pirmiausia domina Fakultete dėstę ir studijavę žmonės. Kad ir koks būtų detalus struktūros, studijų proceso, reorganizavimo problemų dėstymas, tai neuždengia personalo ir klausytojų rūpesčių, jų likimo vykstant dramatiniais istorijos įvykiams.

Monografija puikiai iliustruota – joje 168 (daugiausia spalvotos) nuotraukos, docento J. Machovenko parinktos ir sudėtos tekste siekiant paryškinti pagrindinius teiginius (pvz., kiekvienas skirsnis pradedamas nuotrauka, perteikiančia to skirsnio dvasią,

dominuojančią idėją). Monografijos viršelyje pateiktas Pirmojo Lietuvos Statuto teksto fragmentas, Temidės skulptūra ir „būsimosios temidės“ (VU TF studentų nuotrauka), to paties autoriaus sumanymu jungia Fakulteto praeitį, dabartį ir ateitį. Šį sumanymą puikiai įgyvendino viršelio dailininkė Audronė Uzielaitė. Reikia tarti padėkos žodžius teksto redaktorei Danutei Petrauskienei, santraukos vertėjai į anglų kalbą Adai Jurkonytei, maketuotojai Nijolei Bukantienei ir visam VŠĮ Vilniaus universiteto leidykla kolektyvui, kuris daug padirbėjo, kad į skaitytojų rankas patektų šis meistriškai apiformintas, aukšto poligrafijos lygio, tiesiog gražus ir solidus leidinys.

Atsižvelgdamas į tai, neabejoju, kad šis visus mokslo monografijai keliamus reikalavimus atitinkantis leidinys sėkmingai atliks jam priskirtą garbingą funkciją – reprezentuoti Vilniaus universitetą ir jo Teisės fakultetą Lietuvoje ir pasaulyje. Rekomenduojame monografiją specialistų ir visuomenės dėmesiui ir drauge su Teisės fakulteto kolektyvu džiaugiamės šio reikšmingo mokslo veikalo išleidimo proga.

Įteikta 2008 m. gruodžio 29 d.

Priimta publikuoti 2009 m. sausio 16 d.